

BURSA'DA KİTABELİ OSMANLI ÇEŞMELERİ

Doğan YAVAŞ*

ÖZET

Bursa, içilebilir su kaynakları açısından zengin bir şehirdir. Uludağ'ın eteklerine kurulmuş olması, şehrin su ihtiyacını karşılamaya yetecek kaynağı sağlamıştır. Yakın bir tarihe kadar şehrin doğu kesiminin (Emirsultan, Yıldırım, Yeşil) su ihtiyacını Akçağlayan (Akçaalan) kaynağı, şehir merkezinin ihtiyacını ise Gökdere kaynağı karşılamaktaydı. Günümüzde ise şehir su şebekesi pik borularla yeniden düzenlendiğinden ve yeni menbaların da devreye girmesiyle şehire daha bol su verme imkânı doğmuştur. Umurbey, Müftü, Yenisu, Devlengeç, Kavak, Gümüş, Altın, Uluğ, Alişar, Erikli gibi başka su kaynakları olmakla birlikte bunların çoğu, zaman içinde kullanılamaz hale gelmiştir. Çeşme ve sebil kelimelerinin arasındaki fark şöyle açıklanabilir: Çeşme, kullanım amaçlı olan basit su yapıları anlamına gelirken sebil ise, hayırseverler tarafından abidevi şekilde yaptırılan ve ücretsiz su dağıtılan binaları ifade etmektedir. Önceleri her türlü hayır ve hasenat işini tanımlamak için kullanılan sebil kelimesi, sonradan sadece ücretsiz su dağıtılan tesisler için kullanılmıştır.

ABSTRACT

Ottoman Fountains with Inscription in Bursa

The city of Bursa is rich in terms of drinkable water resources. As she is placed on lower slopes of the Mount Olympus (Uludağ), the springs that are originating from this mountain provide enough water for the city use. The east side of the city (Emirsultan, Yıldırım, Yeşil) is supplied by Akçağlayan (Akçaalan) springs, where as water from Gökdere spring is consumed by the city centre. Although there were some other springs such as Umurbey, Müftü, Yenisu, Devlengeç, Kavak, Gümüş, Altın, Uluğ, Alişar, Erikli, these have been mostly destroyed over time and are not in use now.

---

* Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü

The difference between the words of çeşme and sebil can be described as follows: Çeşme means a simple fountain that is designed for practical purposes, where as the word sebil is used for the fountains that are constructed by benefactors. This word has an Arabic origin and is the shortened form of "Fî sebilillah" (for God's sake). At first, Sebil was used for describing any kind of benefaction; later on, the term was used only for naming the buildings designed for serving free water.

Bursa'da; Kurtbasan, Kaplıkaya, Çekirge, Dağ, Nâib, Âsâ, Altınoluk, Menşur, Ayıcı Pınarı, Uzunoluk, Soğucak Pınarı, Gülpınar ve Akpınar gibi isimler alan yüz altmış kaynağın varlığı bilinmektedir. Erken Osmanlı dönemlerinde toprak künklerle yapılan ve zaman zaman altmıştan fazla su yolcu tarafından akışı sağlanan isale hattı, son devirlerde döküm borularla değiştirilerek sağlıklı hale getirilmiş ve zaman zaman da ihtiyaca cevap verecek şekilde genişletilmiştir.¹ Emirsultan, Yıldırım, Yeşil gibi şehrin doğusunu Akçağlayan veya Akcaalan Suyu, Hisar, Muradiye, Altıparmak semtlerini Pınarbaşı Suyu, orta kesimini de Gökdere Suyu beslemektedir. Bunlardan başka Umurbey, Müftü Suyu,² Yenisu, Devlengeç, Kavak, Gümüş, Altun, Uluğ, Alişar, Erikli v.b. bir çok su kaynağı ve yolu ortadan kalkmış, mecralarından başka bir şey kalmamıştır.³

Çeşme denildiğinde; buldukları yere göre, duvar çeşmeleri, köşe çeşmeleri, sütun çeşmeler ve meydan çeşmeleri diye adlandırılıp, su içilen veya suyun istenildiği gibi tasarruf olunduğu yapılar anlaşılır. Sebil ise; Fî sebilillah -Allah yolunda, Allah rızası için- yapılan bir hayır işi anlamında kullanılmış ve halk arasında zamanla kısalarak *sebil* denilmiştir. Maddî bir karşılık beklenmeden her türlü hizmet için yapılan hayır ve hasenatı kapsarken daha sonraları, sadece ücretsiz su dağıtılan binalar için kullanılmaya başlanmış ve sebil deyince bu yapılar anlaşılmıştır. Sebiller, suyun bir görevli tarafından dağıtılmasını sağlamak amacı taşıyan, buldukları konuma uygun olarak bir, ya da birkaç cepheli plan şeması gösteren ve piriç şebekeyle kaplı her yüzünde bir bardak veya maşraba geçecek kadar boşluk bulunan abidevi yapılardır. Genelde bir külliye ile birlikte tasarlanarak ihata duvarında, bir türbenin bitişiğinde veya bir sıbyan mektebinin altında olabildiği gibi bağımsız olarak da yapılanları vardır. Bağımsız olanlar dört yüzlüdür ve çok gösterişli olup başlı başına bir sanat eseridirler.

¹ İhsan Uzer, *Bursa Suları*, Vilâyet Matbaası, Bursa, 1941.

² Müftü Suyu ve çeşmelere dağılımı hakkında bkz. Orhan F. Köprülü, "Şeyhülislâm Kara-Çelebi Zade Abdülaziz Efendi Ve Müftü Suyu", *Belleten*, C. XI, Sayı 41 (1947), s. 137-145.

³ Anonim, *Cenûbi Marmara Havzası Bursa Vilâyeti Coğrafyası*, İstanbul, 1927, s. 148.

Bursa'da, günümüze ulaşmış tarihî çeşmelerin çoğunluğu duvar çeşmesi tarzında olmakla beraber, kaynaklardan, Karaçelebizade Abdülaziz Efendi'nin, Ulucami güneybatı köşesine inşa ettirdiği çinili, dörtüzlü çeşmenin⁴ ve II. Abdülhamit devrinde yapılmış sütun tipi çeşmelerin varlığını da öğreniyoruz.⁵

Çeşme ve sebillerin kitabelerinde sıklıkla "Ve ce'alnâ mine'l-mâi külle şey'in hayy"⁶ ... Biz her canlı şeyi sudan yarattık ... âyeti yazılmıştır. Bundan başka, "Ve sakâhüm Rabbühüm şarâben tahûrâ"⁷ ... Rableri onlara tertemiz bir içki içirir..., "Fîhimâ aynânî tecriyân"⁸ İkisinde de akıp giden iki kaynak vardır., "Aynen yeşrabü bihâ ibâdullâhi yüfaccirûnehâ tefcîrâ"⁹ Allah'ın has kullarının içtikleri ve akıttıkça akıttıkları bir pınardır., âyetleri ve "Efdalü's-sadakati sakyü'l-mâi"¹⁰ Sadakaların en makbulü su dağıtmaktır., "El-mâü lâ yahillü men'uhû"¹¹ Su içene engel olunmaz., gibi hadisler de yazılmıştır.

Bu yazıda söz edilecek anıtsal ve kitabeli çeşmelerin genelde Emir-sultan'da yer alması, bu semtin ruhaniyetinden ileri geldiğini düşündürür. İstanbul'daki çeşme ve sebillerin Eyüp Sultan ve civarında yoğunlaşması gibi Bursa'da da bu bölge hayrat için önemli olmuştur.

1325 [M.1907] yılında, vergi memurları tarafından yapılan bir tesbitte, "Bursa'da 5'i yıkık 32 hamam, 6'sı yıkık 115 cami, 73 mescid, 70 türbe, 1 namazgâh, 8 imaret, 39 tekke, 1 gasilhane, 10 kilise, 4 sinagog, 1 hünkâr köşkü, 47 çarşı, 579 adet de çeşme ve şadırvan" vardı.¹² Çeşme ve şadırvan sayısının çokluğu dikkat çekmektedir. Mir'ât-ı Bursa adlı eserde ise bu istatistik bilgileri daha farklı sayılarla verilmekte ancak onda çeşme ve şadırvanların sayısı belirtilmemektedir.¹³ Sayının bu kadar kabarık olması, yapıların genelde sokak çeşmeleri olmasından ve her mahallede bir hattâ

---

⁴ "Câmi-i Kebîr haremindedört burmalı kâşî hazineli çeşme", Köprülü, *y.z.e.*, s.140. Çeşmenin fotoğrafı için bkz. Anonim, *hüdâvendigâr Vilâyeti Salnâme-i Resmîsi 1324 Hicrî*, Bursa t.y., s. 245.

⁵ Bu tip çeşmeler, yerlerini, 1911'de Fransız Pont Amousson adlı firmanın, Bursa'nın çeşitli mahallelerinde yaptığı yüz elli adet pik döküm çeşmelerine bırakmıştır. A. Selçuk Özer, *Geçmişten Günümüze Bursa Çeşmeleri*, b.y., s. 88.

⁶ Enbiya, 30.

⁷ İnsan, 21.

⁸ Rahman, 50.

⁹ İnsan, 6.

¹⁰ Celâleddin Es-Suyûtî, *El-Câmi'u's-Sagîr*, C. II, Hadis No: 1261.

¹¹ El-Muttakî El-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, C. III, Bölüm I.

¹² Abdülkadir Kadrî, *Bursa Tarihi Kılavuzu*, Bursa, 1327, s. 9.

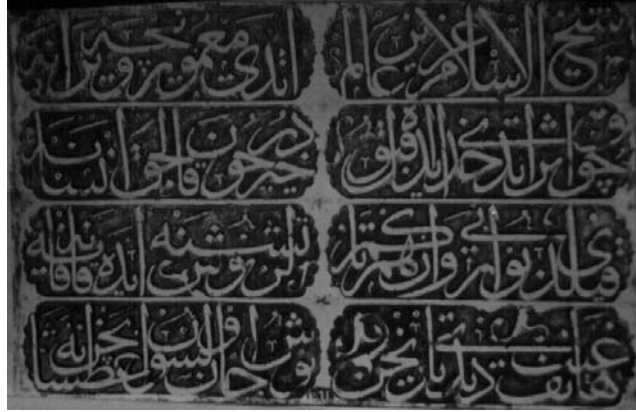
¹³ Hasan Tâib Efendi, *Hâtrâ Yâhud Mir'ât-ı Bursa*, Hüdâvendigâr Vilâyeti Matbaası, Bursa, 1323.

bazan bir kaç adet bulunmasındandır.¹⁴ Bu sokak çeşmelerinin bir kısmı suyu kesildiği için, bir kısmı da çeşitli sebeplerden dolayı ortadan kalkmıştır. Bütün bunlardan başka 1309 [M.1891/92] tarihli Bursa dergisinde; "Muradiye Kayabaşı'nda gayet ehem ve elzem bir noktada şekl-i müsemmede inşa olunmuş olan cesim bir havz-ı mâ ile çeşmenin resm-i isâlesi icra kılınmıştır. Zaptiye-i Şahane Karakolu'yla harir fabrikası mabeyninde bulunan tarik-ı âmmın takriben vasatında .... üzeri sivri kubbe tarzında olarak en bâlâsında ay şekli bulunduğu... *Padişahım çok yaşa* levhaları ile tezyin kılınmış idi. Açılışa Vali Münir Paşa, Kayabaşı Muhtarı ve Rum ileri gelenleri de katılmıştır" şeklinde bahsedilen çeşme de 70'li yıllarda yıkılarak günümüze ulaşamamıştır.

Bursa'da en eski çeşme olarak kabul edilen yapı, Suriçi Alâaddin Bey Camii'nin çeşmesidir, kitabesi yoktur veya günümüze gelmemiştir.

ABDAL ÇEŞMESİ

Abdal Camii'nin karşısında yer alan Abdal Türbesi'nin doğu duvarına bitişik olduğu bilinmektedir.¹⁵ 1062 [M.1652] senesinde Şeyhülislâm Karaçelebizade Abdülaziz Efendi tarafından yaptırılan çeşmenin, bir onarım esnasında kaybolan kitabesi, 1980 yılında caminin avlusunda toprağa gömülü olarak bulunmuştur. Şekli hakkında bilgi sahibi olmadığımız çeşmenin, günümüzde Muradiye Türbeleri bahçesinde bulunan sülüs hatlı kitabesi şöyledir: (Res. 1).

Resim 1

¹⁴ H. 1311 [M.1893] Yılında, Çelebi Mehmed Mahallesi'nde oturan Çubukçu Hacı Osman Ağa, kendi cebinden 50-60 lira harcayarak mahallesinde iki adet çeşme yaptırmıştır. *Bursa, 1309*, [Sayı 132], Emrî Matbaası, s. 3.

¹⁵ Kâzım Baykal, *Bursa ve Anıtları*, (2. Baskı), Bursa, 1950, s. 113.

Şeyhülislâm Azîz-i âlem
Etti ma'mûr bir nice vîrâne

Çok eser etti Hudâ ede kabûl
Hayrdır çün kalacak insâne

Kıldı bu âbı revan hem tâ kim
Teşnelere nûş ede kane kane

Hâtif-i gayb dedi târîhin
Nûş-ı cân olsun içen atşâne
H.1062¹⁶-M.1652

DARÜSSAADE AĞASI HACI BEŞİR AĞA ÇEŞMESİ

Bilginleri koruyan bir hayırsever olan Hacı Beşir Ağa, musahip, 1119 [M.1707] 'da hazinedâr-ı şehriyarî, daha sonra şeyhülharem, 1129 [M.1717] 'da da darüssaade ağası olmuş ve 1159 [M.1746] 'da ölmüştür.¹⁷ İstanbul'da cami, medrese, tekke, sebil, kütüphane ve ondan fazla çeşme yaptırmıştır. Emirsultan Camii'nin güneydoğu köşesinde, avlu duvarına yaslanmış olan çeşmenin kitabesinde belirtildiğine göre Beşir Ağa, Emirsultan Camii ile türbesini de tamir ettirmiştir. Çeşmenin kabartma rozetli teknesinin her iki tarafında mermer setleri vardır, dikdörtgen pano şeklindeki istiridye kemerli ayna taşının üstü ve yanları rûmîlerle bezeli olup her iki tarafında kabartma selvi motifleri yer alır. Kitabeyi çeşmeden ayıran mermer blok üzerinde "Bismillahirrahmanirrahim; Ve mine'l-mâi külle şey'in hayy¹⁸ âyeti yer almaktadır. On altı mısralık sülûs hatlı kitabesi şöyledir:

Nâzır-ı dârü's-sa'âde hazret ağa ki anın
Âb-ı ihsâniyle sır-âb oldu el-hak şeş-cihât

¹⁶ Kitabenin son mısraı ile düşülen tam tarih 1062 [1652] çıkar.

¹⁷ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, (Yay. Haz. Nuri Akbayar), İstanbul, 1996, C. II., s. 371.

¹⁸ "*Her canlı şeyi sudan yarattık*". Enbiyâ Sûresi 30. âyetten bir parça. Bu âyetteki "cealnâ" kelimesi yazılmamıştır.

İşte ez cümle Bursa şehrini tenvîr eden
Ârif-i billâh Emir Sultân kerrûbî-sıfât

Ol velînin câmi'île türbe-i pür-nûrunu
Kıldı ta'mîr ile ihyâ ol kerîm-i pâk zât

Lutf-ı Hakk ta'mîri zeylîde bu âb-ı hoş-güvâr
Oldu zâhir kim anın evsâfidır azb-i Fırat

Gûş edince ol kerem-cû çeşme bünyâd eyleyip
Cûy-i cûd ü lutfun icrâ etti çün kand-i nebât

Ol mekârim-pîşe sâhib hayr-ı vâlâ himmetin
Devlet ü ikbâl ü bahtı haşredek bulsun sebât

Ni'metâ vafında yaz târîh için bu beyti kim
Teşne-lebler etmesin hiç Âb-ı Hızır'a iltifât

Al Beşîr-i kâmkârın ayn-ı cûdından gel iç
Mâ Emir Sultân rûh-ı pâkine âb-ı hayât

H.1156-M.1743

Bu çeşmenin arkasındaki izlerden, abdest almak için yapılmış muslukların da bulunduğu anlaşılır. Sonradan üzerine konulan kitabe ise çeşmenin değil, Emir Sultan Türbesi'nin 1261 [M.1845] yılında Abdülmecid Han tarafından yapılan tamirinin kitabesidir, Şairi de Zîver Paşa'dır.

DARÜSSAADE KÂTİBİ ÇEŞMESİ

Emirsultan Camii'nin güneyinde, Hamam Sokağı'nın köşesinde yer almaktaydı, etrafı köfeki taşıyla örülü, mermer yalağı ise oval şekilli idi. Ayna taşı rozetli ve stilize bitkisel bezemeliydi.¹⁹ Günümüzde ortadan kalan bu çeşmenin nesih hatlı kitabesi şöyledir:²⁰

¹⁹ Bedri Yalman, *Bursa*, İstanbul, 1984, s. 36.

²⁰ Kitabenin fotoğrafı için bkz; Kâzım Baykal, *Bursa ve Anıtları*, Bursa, 1950, s. 209.

Kâtib-i dârü's-sa'âde menba-ı ayn-ı atâ
Ya'ni hem-nâm-ı rusûl cûyında birr ü sevâb

Yüz sürüp ebr-i veliyyü'n-ni'mete akdı çü su
Böyle ra'nâ çeşme ihyâ etti kim ayn-ı savâb

Böyle nîce hayra tevfiik ede bânîsin Hudâ
Merkezinde ede izzîle mekîn ü kâm-yâb

Ni'metâ dedi bu yektâ mısra-ı târîhle
Gel Muhammed aşkına bu çeşmeden iç âb-ı nâb
H.1156-M.1743

BAT PAZARI ÇEŞMESİ

Batpazarı içinde, Davutpaşa Hamamı'nın karşısındaki bir dükkânın köşesinde yer almaktadır. Kitabesinden, Şiblîzâdeler'den Ali Efendi adında bir kişi tarafından yaptırıldığı anlaşılan iki cepheli çeşmenin, barok üslûbunda basit süslemeleri vardır. Ayna taşında iki adet musluk deliğinin bulunduğu çeşmenin teknesi kaybolmuştur.

Çeşmenin doğu duvarında yer alan orta boy ta'lik hatla yazılı kitabesi şöyledir:

Elhamdülillâhi ale't-tamâmi

Hem-nâm-ı pâk-i Murtazâ üstüde ahlâk u atâ
Şiblî Efendi-zâde kim ayn-ı uyûn-ı asdîka

Hem-vâre tab'ı müncezib âsâr-ı berre şöyle kim
Etti meyân-ı şehirde hayr-ı güzîn icrâ-yı mâ

Bu mevzi-i zîbend[e] kim el-hak suya muhtâc idi
Etti hulûs u sıdkîle bir çeşme bünyâd u binâ

Buradan sonraki kısmın vezni değişmektedir.

Ol sâhib-i hayrât Ali [kim] Şiblî-zâde
Cûy-ı himem akıttı [n]ev bünyâd-ı celîden

Târîhi necîb oldu oku su gibi mâ al
İç rûh-ı Hasan aşkına bu ayn-ı Ali'den
H.1173 - M.1759/60

Orta boy ta'lik hatla yazılı bir diğerkitabe ise çeşmenin kuzey duvarında yer alır:

Ve musalliyen ale'n-nebiyyi't-tehami

Bu hayr-ı pâk ü bî-bedel tevfiik-i Bârî'dir hele
Herkes muvaffak olmadı bu hayra bâ-emr-i Hudâ

Ol çeşme[-i] zîbendeden reyyân olunca atşegân
İh[sâ]n ede Mevlâ ana ecr-i cezîl ü irtika

Nûş eyleyenler âbını târîhini söyler Azîz
M[âü'l-hayâ]t iç çeşmeden bânîsine eyle duâ
H.1173 - M.1759/60

Kitabenin son kıt'ası bir mısra halinde, yine farklı vezinde ve çok küçük ta'lik hatla yazılmıştır:

Teşne-gânı âb-ı cûdı ile sır-âb eyledi
Kim semiyî-i hazret-i dâmâd-ı Fahr-ı Kâinât

Feyziyâ atşâne işrâb eyledim târîhini
Ayn-ı Şiblî-zâde'den gel içelim mâü'l-hayât
H.1173 - M.1759/60

HACILAR ÇEŞMESİ

Eski bir fotoğrafta bu çeşmenin, Atatürk Meydanı'nın doğusunda ve şimdiki Halk Bankası'nın olduğu yerde bulunan bir caminin batı duvarının

köşesinde yer aldığı görülmektedir. Cami 1930'lu yılların başında yıkılarak arsası satınınca, çeşmesi de Hacılar Camii'nin ön duvarına yerleştirilmiştir.²¹ 1963 yılında Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu tarafından cami onarılrken çeşme de şimdiki bulunduğu yere, caminin kuzeybatısına taşınmıştır. Bu tarihten sonra Hacılar Çeşmesi olarak bilinmektedir.

Şiblîzade Ali Efendi'nin yaptırmış olduğu bu çeşme, bânîsinin diğerk bir hayratı olan Batpazarı Çeşmesi'nden daha gösterişlidir. Barok ve rokoko tarzında olup C ve S kıvrımları bütün cepheye hakim olan çeşmenin teknesinde üç adet büyük yuvarlak kabartma çelenkler, ayna taşı süslemeleri, barok kemerli nişi ve köşe bezemeleri, kitabe çerçevesi ve istiridye kabuklu taç kısmı ile şehrin en görkemli çeşmesidir. Hattat Seyyid Mehmet tarafından sülüs hatla yazılan kitabesinde, Ebu Hureyre'den rivayet edilen "sadaka-i cariyeye" ile ilgili bir hadis ve çeşmenin inşa tarihini veren bir şiir yer alır. (Res 2).

Resim 2

---

²¹ Özer, y. z. e., s. 24-25.

"An Ebî Hüreyrete radiyallahu teâlâ anhu kale'n-nebiyyu sallâllâhu aleyhi ve sellem; İzâ mâte'l-insânü inkata'a amelühü anhu illâ min selâsetin illâ min sadakatin câriyetin ev ilmin yüntefe'u bihi ev veledün sâlihün yed'û lehû sadaka habîbullah".²² Ebî Hüreyre radiyallahu anh'den; İnsan öldüğü zaman amel defteri kapanır ancak üç şey müstesna: sadaka-i câriye, kendisiyle amel olunan ilim ve onun için dua eden salih bir evlât.

Şibli-zâde Ali Efendi k'odur
Menba'-ı cûy-bâr-ı hüsn-i sıfât

Yapdı bir çeşme misli nâdide
Reşhası lûlesinden katre benât

Nef'î peyveste tâ-be-rûz-ı kıyâm
Hayr-ı cârî hem efdal hasenât

Ola makrûn-ı lûtuf rahmet-i Hakk
İki âlemde sâhibu'l-hayrât

Cevherin harfle bih beş ve nüh kim
Sâl-i târihin eyledim isbât

Nûş eden cümle hâtif-veşdir
Teşne-bâd ahhâba âb-ı hayât

1182-M.1768/69

Ketebehu li'z-zenbî es-Seyyid Muhammed

Kitabenin cevher tarihi ebced hesabıyla 1168 rakamını verir ancak, tarih tamiyeli olduğu için, *beş ve nüh* ibaresi gereği buna 14 eklendiğinde 1182 rakamına ulaşılır.

FATMA HANIM ÇEŞMESİ

Emirsultan Camii avlusunun batı kapısı girişinde solda yer alır. Bey-tülharem Surre Emini Hacı Mustafa Ağa tarafından, Bursa'ya mütesellim

---

²² Müslim, *Kitabu'l-Vasaya*, Hadis No: 1631.

olduğu günlerde vefat eden zevcesi Fatma Zehra Hanım adına yaptırılmıştır. Teknesi oldukça büyük ve üzeri 19. yüzyıl eřme ve sebillerinde görülen kabartma iek buketleriyle süslüdür. Yan setler de oval madalyon içine alınıp yine kabartma olarak işlenen bitkisel motiflerle bezenmiştir. Kabartma bitkisel motifli ince bir süsleme şeridiyle çevrelenen,  adet bronz lleli ayna taşının iki yanındaki kare stnlar dikey hatlarla hareketlendirilmiştir. Üçgen alınlığı işınsal yıldız motifiyle teşkilatlandırılan çeşmenin on iki mısralık küçük boy ta'lik hatlı kitabesinin metni şöyledir: (Res. 3).

Resim 3

Nâzır-ı Filibe emîn surre-i Beyt'l-harem
Ya'ni El-Hâc Mustafa Ağa-yı memdh's-sıfât

řehr-i Bursa'ya müsellim olduğu hengâmda
Zevcesi hem-nâm-ı Zehrâ kıldı terk-i mümkünât

Oldu bâb-ı Hazret-i Sultân Emîr'e câ-nişîn
Pîşgâh-ı merkadinde akdı bu kand ü nebât

Oldu icrâ bunda bu âb-ı hayât-ı can-fezâ
Kıldı şâdân sanki ervâh-ı şehîdân-ı Fırât

Tâ ki reyyân eyleye atşâmı bu nev-selsebîl
Defterinden eylesin her katre mahv-i seyyiât

Kilk-i Zâik'ten²³ bu mervârîd târîh aktı nev
Buldu rûh-ı Fâtımâ Hânım bu mâdan nev-hayât
1254-M.1838/39

KURTBASAN ÇEŞMESİ

Emirsultan Camii avlu duvarının batısında yer alır. Teknesindeki kabartma ışınsal yıldız motifi o dönemde sık kullanılmaktadır. Ayna taşındaki gırlantın iki tarafı yine ışınsal köşebent ile doldurulmuştur. İki yandaki düşey frizlerde stilize bitki motifleri, asma yaprakları ve üzüm salkımları işlenmiştir. Küçük boy ta'lik yazılı kitabesi şöyledir:

Maşâallah

Sarf-ı makdûr eyleyip bir zât-ı âlî eyledi
Çeşme-sâr-ı bi'r-i cûdından revân mâ-i tahûr

Eyleyen def' -i ataş bu ayn-i cârîden desin
Sâhibin Yâ Rabb emîn eyle ilâ yevmi'n- nüşûr

Eyleyip tarsî' -i cevherle dedim târîhini
Nûş edip bu âbden dil-teşne-gân bulsun sürûr
1268-M.1851/52

---

²³ Kitabenin şairi, Şeyh Zâik Muhammed Efendi'dir. Halvetî tarikatının Mısıriyye kolundan, rind-meşreb, şâir ve fâzıl bir şahıs olup 1269 (M.1852) 'de ölmüştür, Bursalı'dır. Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1972, C. II, s. 439.

BEŞİR AĞA ÇEŞMESİ

Osmanlı tarihinde, onu musahiplik ve hazinedarlık yapan Beşir Ağa isimli on bir devlet adamı bilinmektedir. Burada adı geçen Beşir Ağa, kitabede belirtildiği gibi hattat ve Mora Muhassılı Ahmet Paşa'nın kölesi olan kişidir.²⁴ Beşir Ağa, 1143 [1730]'de Sultan I. Mahmud'a [1730-1754] musahip, 1144 [1731/32]'de hazinedar-ı şehriyari ve 1159 [1746]'da selefi olan Hacı Beşir Ağa'nın vefatıyla da darüssaade ağası olmuş, 1165 [1752] yılında azledilmiş ve aynı yıl vefat etmiştir. Çeşmesi, Emirsultan Camii'nin batısındaki yolun üzerinde, camiye gelmeden solda yer alır. Yekpare yalağı, beş parçadan oluşan mermer ayna taşı ile gayet güzel bir çeşmedir. Ayna taşı, iki adet korint başlıklı zarif sütunçe arasına alınmış ve akant yapraklarından oluşan bir motif ile taçlandırılmıştır. 1938 yılındaki bir resminde; kitabe ile ayna taşı ayıran mermer parçanın yerinde üç kartuşlu bir başka kitabenin de olduğu, akroter kısmında bugünkünden farklı bir tepelik bulunduğu görülmektedir ki, onarımda aslına sadık kalınmadığını gösterir.²⁵ Beşir Ağa tarafından yazılan orta boy sülüs hatla yazılı on iki mısralık kitabenin metni şöyledir:

Hâzin-i gencine-i mahrem-sarây-ı saltanat
Bende-i makbûl-i hâssı Hazret-i Mahmûd Hân

Pür-himem Beşîr Ağa kim oldu hüsn-i hattile
Hoş-nüvisân-ı cihân içre müşârun bil-benân

Celb-i hayr için veliyy-i ni'meti şâhenşehe
Böyle dil-cû çeşme bünyâd etti ol sâmi-mekân

Hem Emir Sultân'ın ez-cümle revân-ı pâkini
Eyledi hakka ki bu zîbâ eserle şâdumân

Sâye-i lûtfunda Mevlâ şehriyâr-ı âlemin
Nâil-i ecr eyleyip olsun mekîn-i kâmrân

---

²⁴ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, s. 371.

²⁵ Özer, *y.z.e.*, s. 21-22.

Yek kalemden yazdı Ni'met bî-nukât târîhini

Çeşme-sârında Beşîr Ağa eder kevser revân

1156-M.1743

Ketebehû El-Hakîr El-Muhtâc ilâ rahmet-i

Rabbihi'l-Kadîr Hâzin-i Hazret-i Şehriyârî Beşîr

KAVAKLI CAMİİ AVLUSUNDAKİ ÇEŞME

Yerkapı mezarlığının arkasındaki yolun ortasında bulunurken, 1970 yılında yerinden sökülerek Kavaklı Camii'nin avlusunda bir evin duvarına yerleştirilmiştir.²⁶ Kitabe metninde, yaptıran kişi hakkında bilgi verilmediğinden çeşmenin asıl adı bilinmemektedir. Tarih mısramda geçen "dergâh" kelimesinden bir tekke veya zaviyenin çeşmesi olduğu düşünülebilir. Aynataşında stilize geçme motifler, üçgen alınlık kısmında ise oval madalyon etrafında kabartma C ve S kıvrımlarının yer aldığı çeşmenin yalaktaşı yenidir, bu yüzden yapının bütünlüğünü bozmaktadır. Küçük boy ta'lik hatla yazılı kitabesi şöyledir: (Res. 4)

Resim 4

²⁶ Baykal, *Bursa ve Anıtları*, s. 59.

Hem-nâm-ı zümerâdan imâmeyn aşkına
Nûş eden dil-teşneler bulsun hayât-ı câvidân

Bârekâllah oldu bir nev-çeşme-i zîbâ bu kim
Lûlesinden sânasın âb-ı hayât olmuş revân

Bu mahalle bir tecellî eylemiş Bârî Hudâ
Suyuna dil-teşnedir âlem husûsan haste-gân

Şimdi buldu suyunu işte bu cây-ı mu'teber
Bâis-i hayr-ı duâ olduğuna yoktur gümân

Harf-i cevherdâr ile Sâdık dedi târîhini
Eyleye makbûl dergâhı Hudâ-yı Müsteân²⁷

[H. 1192- M. 1778]

Bütün bunlardan başka 19. yüzyılda inşa edilmiş olan karakollarda da, kitabeleri günümüze ulaşmamış çeşmelerin bulunduğu bilinmektedir.²⁸ Bunlar, Hamidiye Caddesi'nin (bugünkü Cumhuriyet Caddesi) batısındaki Hamidiye karakolunun çok süslü 1320 [1902/03] tarihli çeşmesi ile aynı cad-denin doğusundaki karakolun çeşmesidir (Res. 5).

---

²⁷ Kitabede tarih yoktur, mücevher tarih 1192 rakamını verir. Şâiri ise Abdüssamed-zade Seyyid Mehmed Sâdık Efendi'dir. Bir kaç önemli şahsın vefatına da tarih düşüren bu kişi, 1205 [M.1790/91]'de vefat etmiştir. Kadir Atlansoy, *Bursa Şairleri, Bursa Vefeyatnamelerindeki Şairlerin Biyografileri*, Bursa 1998, s. 365.

²⁸ Anonim, *Hüdavendigâr Vilâyeti Salnâme-i Resmisi 1324 Hicrî*, Bursa t.y., s. 200, 232, 240.

Resim 5